

Vid Toppesten återvinningscentral

Arkeologisk steg 1-utredning 2023

L2023:284 & L2023:287, Vimmerby 3:1, Vimmerby socken & kommun, Kalmar län, Småland

Michael Dahlin

Arkeologisk rapport 2023:4

MUSEIARKEOLOGI SYDOST
– en del av Kalmar läns museum

Vid Toppesten återvinningscentral

Arkeologisk steg 1-utredning 2023

L2023:284 & L2023:287, Vimmerby 3:1, Vimmerby socken & kommun, Kalmar län, Småland

Författare
Copyright
Redaktion
Kartor

Michael Dahlin
Kalmar läns museum 2023
Johan Åstrand, Stefan Siverud
Publicerade i enlighet med tillstånd
507-98-2848 från Lantmäteriverket
Kalmar läns museum
1400-352X

Förlag
ISSN

Abstract

Keywords: clearance cairn, fossilized field

In January 2023 Museiarkeologi Sydost conducted a desk-based assessment combined with a field walk within the property of Vimmerby 3:1 in Vimmerby parish, Kalmar län, Småland. Its main purpose was to determine if ancient remains were present and evaluate the possibility of hidden

ancient remains below ground. The assessment and field walk were conducted prior to a planned construction of the area. The investigation found two previously unknown areas of ancient agricultural remains that contained approximately 60 clearance cairns.

Innehåll

Sammanfattning	7
Inledning	8
Topografi och fornlämningsmiljö	9
Syfte	12
Metod och genomförande	13
Resultat	14
Historiska kartor	14
Fältinventering	16
Tolkning och åtgärdsförslag	19
Referenser	20
Tekniska och administrativa uppgifter	21
Vad innebär de arkeologiska stegen?	22

Karta över Kalmar län med platsen markerad.

Sammanfattning

Vimmerby Energi & Miljö AB planerar att anlägga en ny avfalls- och återvinningscentral inom fastigheten Vimmerby 3:1, strax söder om befintlig anläggning. Utredningsområdet ligger strax nordöst om Vimmerby stad och Museiarkeologi sydost/Kalmar läns museum har i samarbete med Michael Dahlin Arkeologi & Kulturlandskap utfört en arkeologisk utredning.

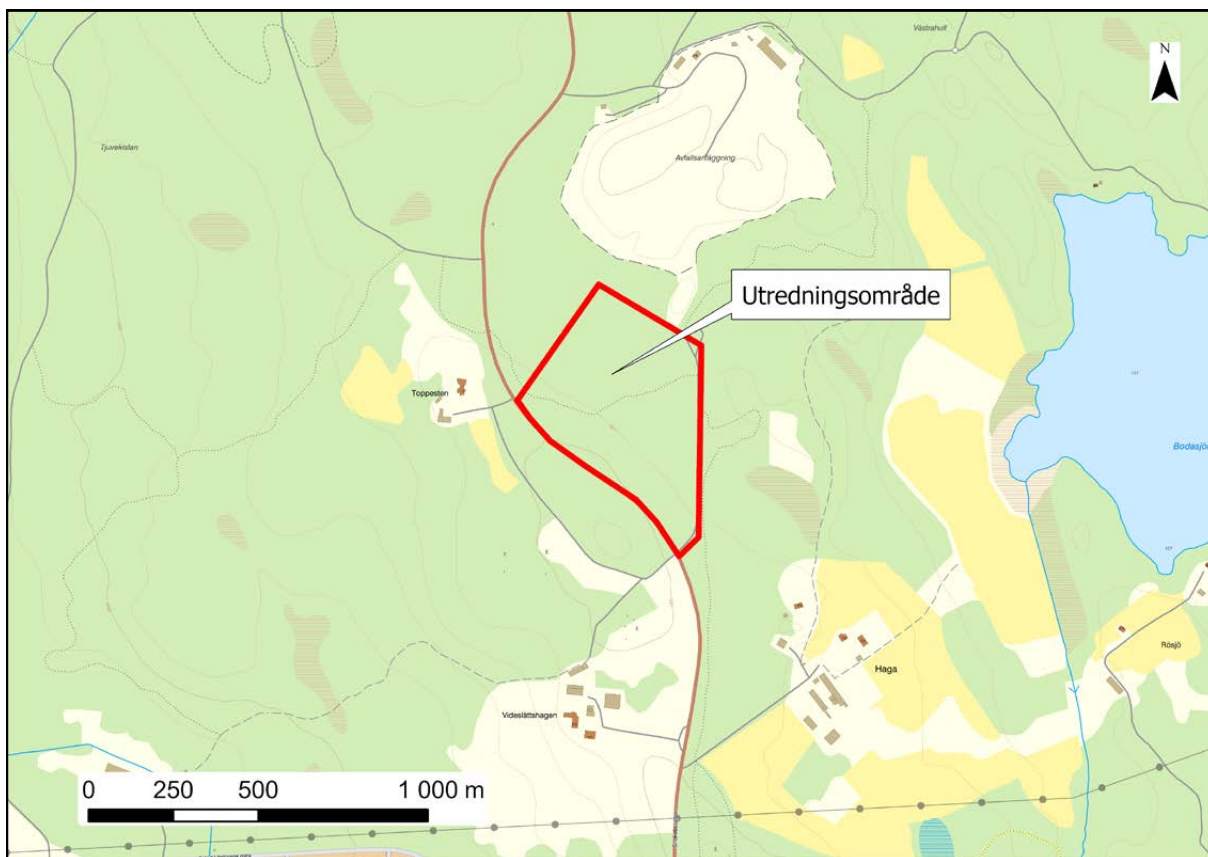
Steg 1-utredningen omfattade en kart- och arkivstudie samt en fältinventering av ett ca 4 ha stort undersökningsområde. Utifrån detta gjordes en bedömning av områdets kulturmiljövärden. Vid den genomförda utredningen påträffades två sedan tidigare okända fossila åkrar, L2023:284

och L2023:287, vilka låg längs en nordöst sluttning och omfattade ca 41 250 m². Totalt påträffades ca 60 röjningsrösen. Dessa var flacka till lätt välvda och delvis övertorvade, mellan 1 och 4 m i diameter och 0,1 till 0,7 m höga. De påträffade fossila åkrarna är bedömda utifrån det arkeologiska kunskapsläget från närområdet. Endast den större av de båda fossila åkrarna bedömdes vara en fornlämning L2023:287, den andra bedöms vara en så kallad övrig kulturhistorisk lämning och har inte samma lagskydd som en fornlämning. Utöver förekomsten av fossil åkermark bedöms inte området innehålla några särskilda kulturmiljövärden.

Inledning

Inför planeringen av en utbyggnad av Vimmerbys avfall- och återvinningsområde vid Toppesten inom fastigheten Vimmerby 3:1 strax nordöst om Vimmerby stad i Vimmerby socken, har Museiarkeologi sydost/Kalmar läns museum i samarbete med Michael Dahlin Arkeologi & Kulturlandskap utfört en arkeologisk utredning steg 1. Utredningen omfattade en fältinventering, samt en kart- och arkivstudie, som utfördes 12 januari 2023. Området som berördes omfattade ca 4 ha (fig. 1). Utredningen är bekostad av

Vimmerby Energi & Miljö AB som planerar att i området uppföra en anläggning för avfall och återvinning. Vatten och Samhällsteknik AB har på uppdrag av VEMAB hand om processen med att söka tillstånd för den nya verksamheten och har inom ramen för detta beställt denna utredning. Ansvarig för den arkeologiska utredningen var Andreas Emilsson, Museiarkeologi sydost/Kalmar läns museum. Fält- och rapportarbete har utförts av Michael Dahlin.

Figur 1. Utredningsområdet.

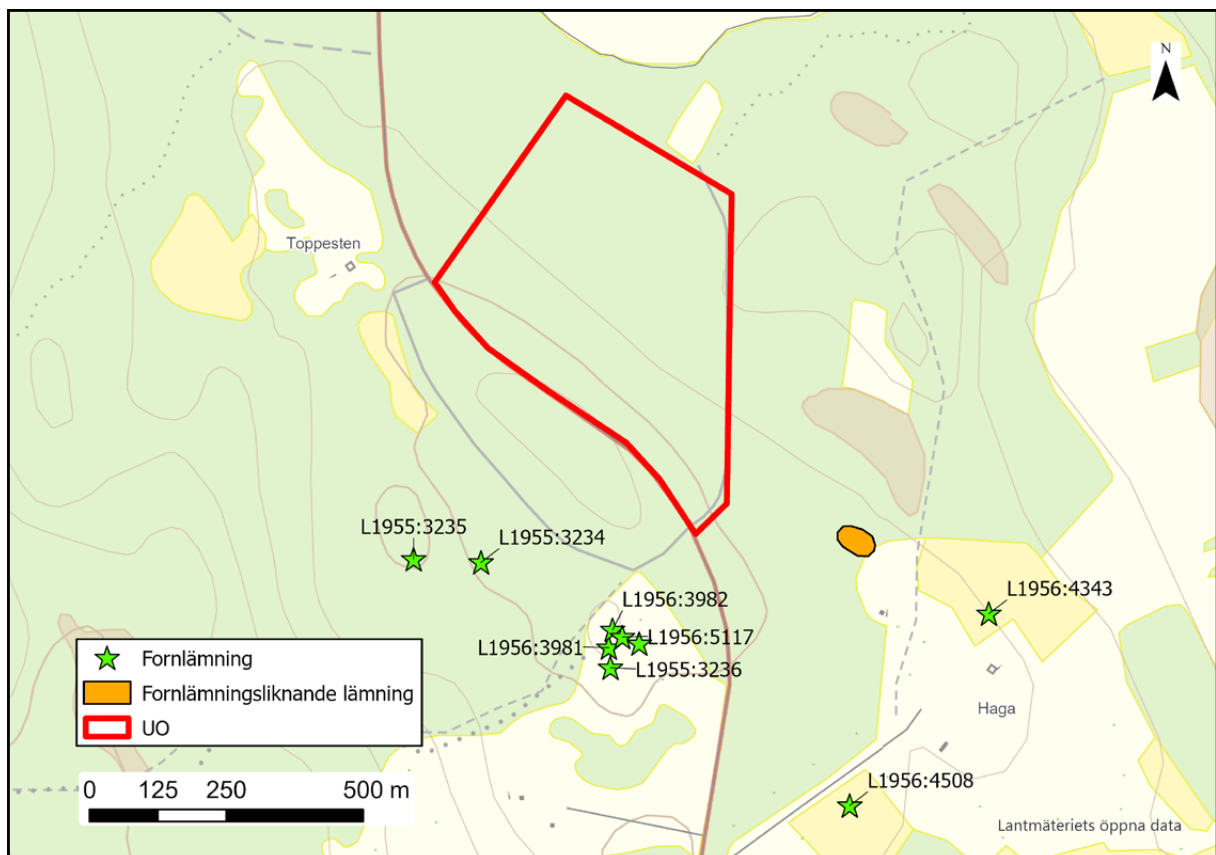
Topografi och fornlämningsmiljö

Det ca 4 ha stora utredningsområdet ligger strax nordöst om Vimmerby stad intill Toppestens avfalls- och återvinningscentral (fig. 1). Terrängen inom utredningsområdet utgörs till största del av morän- och skogsmark.

Utredningsområdet är tydligt kulturpåverkat, främst genom uppodling, vilket ett större antal röjningsrösen vittnar om. Terrängen inom det inventerade området består mestadels av blockrik moränmark, som sluttar svagt mot nordöst. Området når

som högst i sydväst till nivåer omkring 175 m ö h och i nordöst omkring 165 m ö h.

Det nu inventerade området ligger inom Vimmerby stadsområde som var ett område som under lång tid nyttjats av stadens innevånare för betesdrift och odling (se fig. 3). Precis nordväst om det inventerade området ligger torpet Toppesten, som har rötter i 1770-talet. År 1785 föds Lars i torpet och det noteras i Vimmerby stads kyrkobokföring (Riksarkivet, Svar).

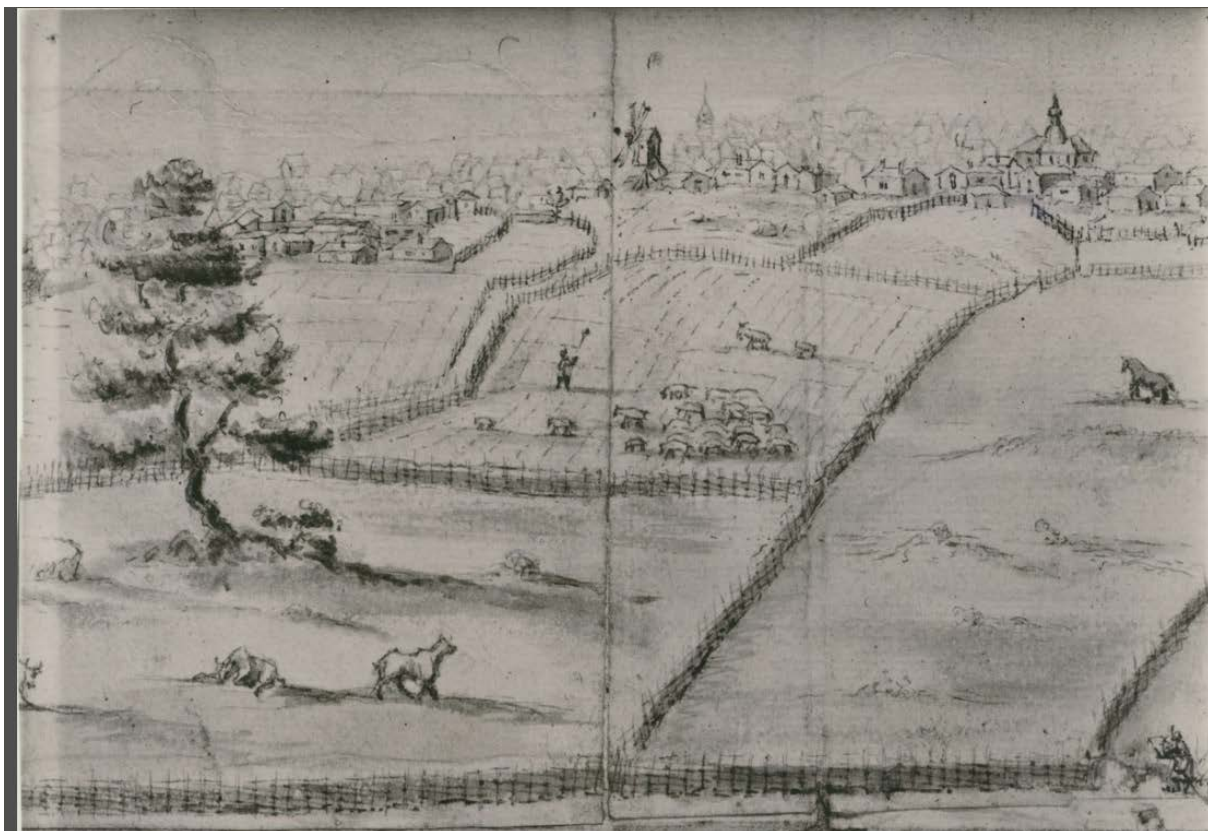
Figur 2. Karta över fornlämningsbild med de i texten omtalade lämningarna redovisade.

Några hundra meter sydöst om det nu inventerade området har det tidigare påträffats en stenxya och en flintxya, båda av neolitisk typ (L1956:4508 och L1956:4343) (fig. 2). Arkeologiska undersökningar som tidigare genomförts inom Vimmerby stads marker har kunnat visa på förekomsten av både bebyggelserester och gravanläggningar från neolitikum (Alexandersson 2018).

Bronsåldern kännetecknas främst genom förekomsten av gravanläggningar i form av rösen och stensättningar, men även genom förekomsten av skålgropar, det vill säga inknackade gropar på berghällar och stenblock. Precis sydväst om det nu inventerade området finns skålgropar registrerade på fyra platser (L1955:3234, L1955:3235, L1955:3236 och L1955:3981). Precis i anslutning till de dokumenterade skålgropslokalerna finns

det två registrerade stensättningar varav en är rund och en är kvadratisk (L1956:3982 och L1956:5117). Den runda stensättningen är av en typ som inom nordöstra Småland brukar dateras till yngre bronsålder-äldre järnålder och den kvadratiske stensättningstypen brukar dateras till äldre järnålder (Dahlin 2011; 2018).

Från den äldre järnåldern känner vi från trakterna av Vimmerby ett stort antal lämningar, särskilt rika gravlämningar och järnframställningsplatser (Dahlin & Therus 2013). Tidigare arkeologiska undersökningar och arkeologiska studier av Vimmerbyområdet visar på en rikedom av kända gravanläggningar och agrarhistoriska lämningar (Helander m. fl. 2014, Emilsson 2017). Ca 1,4 Km sydväst från den nu inventerade området har det under 1970-talet undersökts

Figur 3. Ett fotografi av en fransk tapet, antagligen uppsatt av C.F.Sebaldt på 1820-talet i det av rådmannen Anders Åhlström 1824 i Norra kv. 4 i Vimmerby uppförda huset i hörnet Storgatan-Torget. Tapeten ger en inblick i det öppna och det brukade landskapet i staden Vimmerbys utkanter under 17–1800-talet (KLMF. Vimmerby00043).

röjningsröse/odlingsrösen och de har daterats till 400-talet e.Kr. (L1956:4965). Endast ett fåtal och mer moderna undersökningar har utförts av fossil åkermark inom Vimmerby stads gränser (Emilsson 2017). Några välbevarade boplatser från brons- och järnålder har ännu inte undersökts inom Vimmerby kommun.

Vimmerby utmärker sig som en betydande vikingatida centralort genom sina två stora gravfältet vid Gästgivarhagen. Ett antal av dessa gravar har undersökts och fynden visar på långväga kontakter längst de ryska floderna (Wikell m. fl. 2017). Under medeltiden benämns Vimmerby som en stad och den omtalas för första gången på 1300-talet (DMS 4:4).

Syfte

Syftet med den arkeologiska utredningen var att ta fram ett underlag för en bedömning av kulturmiljövärden i området. Här ingick att bedöma förekomsten av synliga fornlämningar, eller andra typer av kulturhistoriska lämningar, och även att

bedöma möjliga lägen för fornlämningar dolda under mark, till exempel boplatser. Resultatet av utredningen ska fungera som underlag för planering av området.

Metod och genomförande

Den aktuella steg 1 utredningen omfattade en arkiv-/kartstudie samt fältinventering. Fältinventeringen omfattade hela området i enlighet med Vimmerby Energi & Miljö AB förfrågningsunderlag. Inventeringen var främst inriktad på ovan mark synliga lämningar, t ex gravar, lämningar efter utmarksbruk och fossil åker, men även lägen för under mark dolda fornlämnings-sammanhang, såsom till exempel boplatslägen.

När inventeringen gjordes den 12 januari 2023, var marken snöfri. Begränsningen för synliga lämningar mättes in i fält. All dokumentation gjordes direkt med en handhållen GPS med en noggrannhet på ca 2–4 m.

Inför inventeringen genomfördes en kartstudie av historiska kartor och en kartstudie av fornlämningsituationen i området. Syftet var att exempelvis kunna urskilja platser med bebyggelse från historisk tid vilka kan utgöra fornlämningar samt upptäcka kartmarkeringar eller uppgifter som kan tyda på fornlämningar. En arkivstudie genomfördes som omfattade en genomgång av fornminnesregistret, av digitalt tillgängliga samlingar, av rapporter och litteratur omkring närområdet.

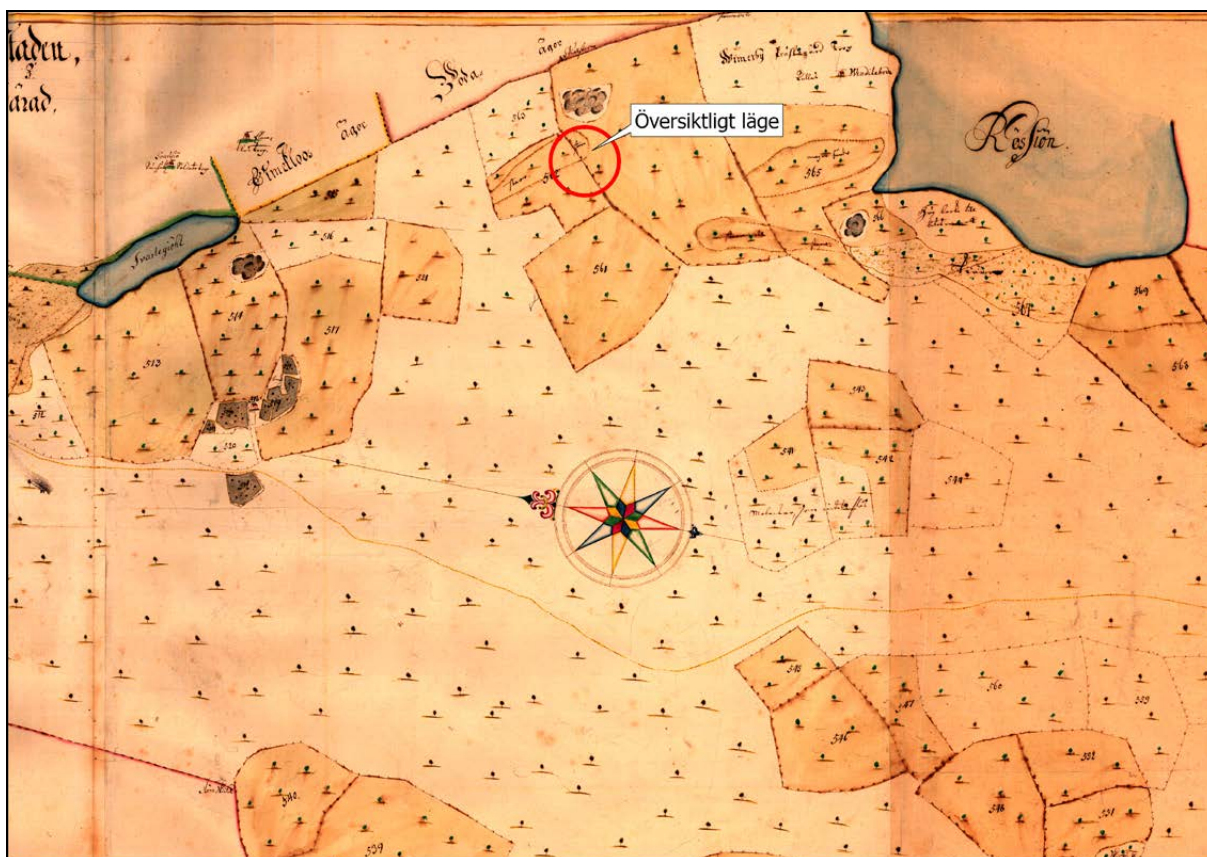
Resultat

I den följande delen redovisas resultaten av utredningen. Först ges en presentation av utbredningsområdets historiska bakgrund utifrån det tillgängliga kartmaterialet och därefter resultatet av inventeringen.

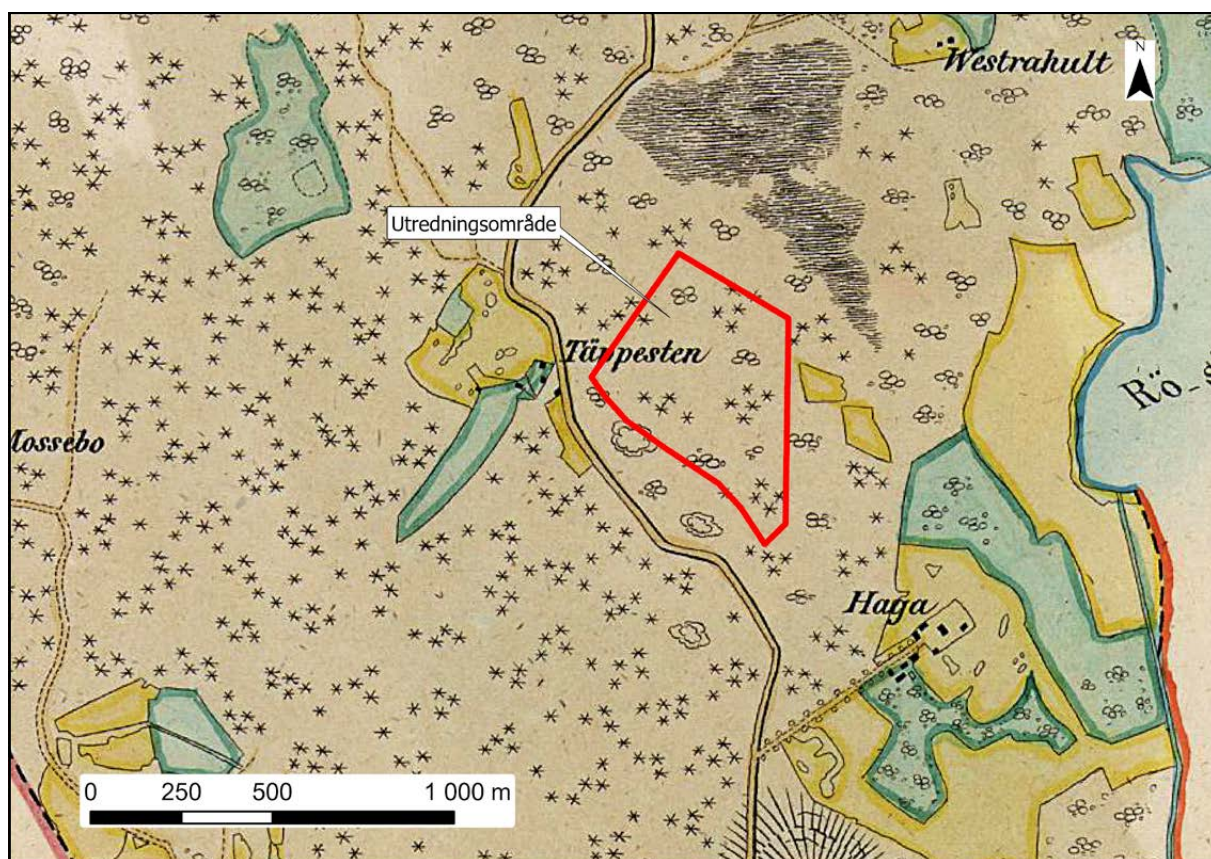
Historiska kartor

Utredningsområdet och dess omgivning ligger på mark som tillhör Vimmerby stad och framstår i det historiska kartmaterialet som en utmark till staden. Av en historisk karta från år 1709 som återger utredningsområdet högst översiktligt (fig. 4)

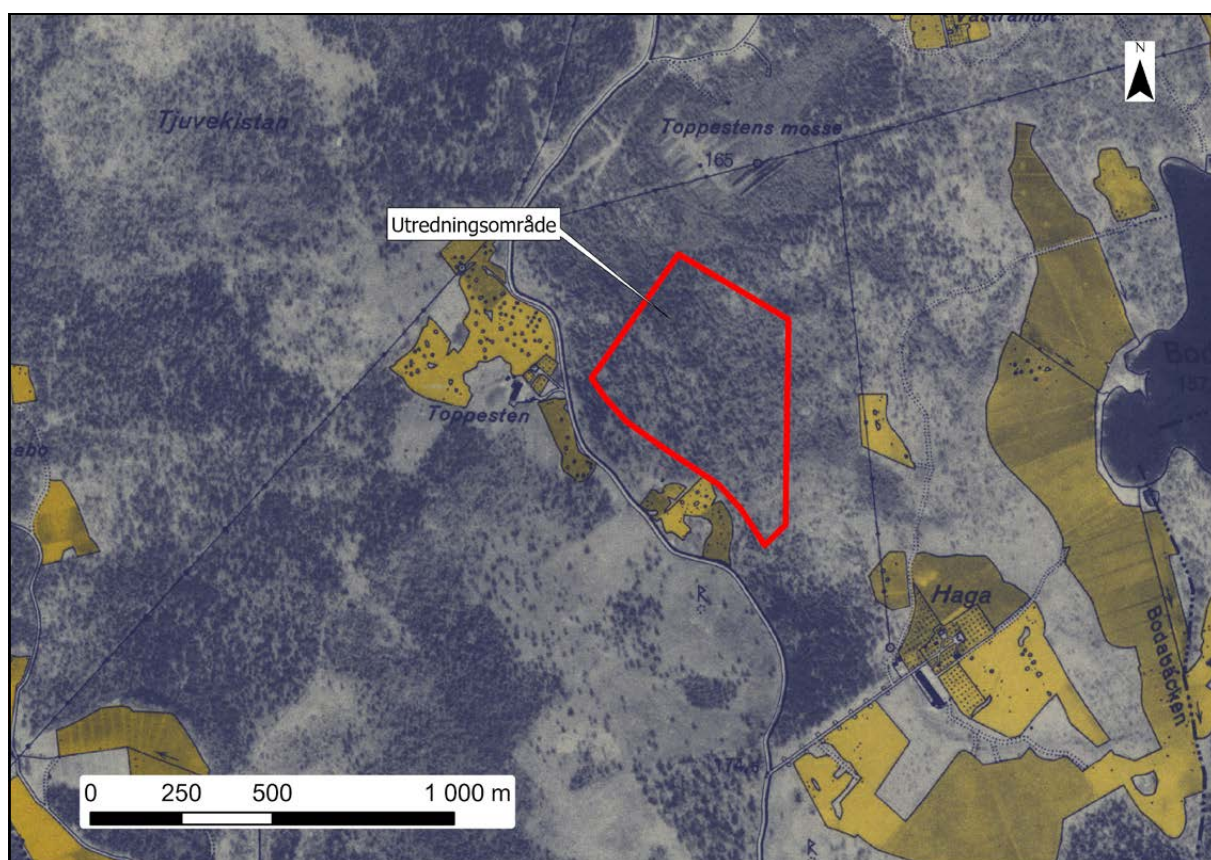
framgår att det nyttjats av Vimmerby borgare för deras betesdjur (LSA Vimmerby G105-1:5). Området är uppdelat i flera olika skiften med åker-, ängs- och betesmark, men det finns inte någon åker upptagen inom det nu inventerade området. Betes- och ängsmarken är indelad i tydliga och fyrkantiga skiften, medan åkrarna ofta är rundade. Det senare antyder att de uppkommit genom långvarig odling och tillkommit innan den tydliga markindelningen gjorts inom området (Engman m fl. 2015:89ff).

Figur 4. 1709 års karta över Vimmerby (LSA Vimmerby G105-1:5).

Figur 5. 1861 års karta över Vimmerby (LSA Vimmerby Lj-41).

Figur 6. Ekonomiska kartan 1946, Vennebjörke J133-6G9a46 & J133-6G9a80.

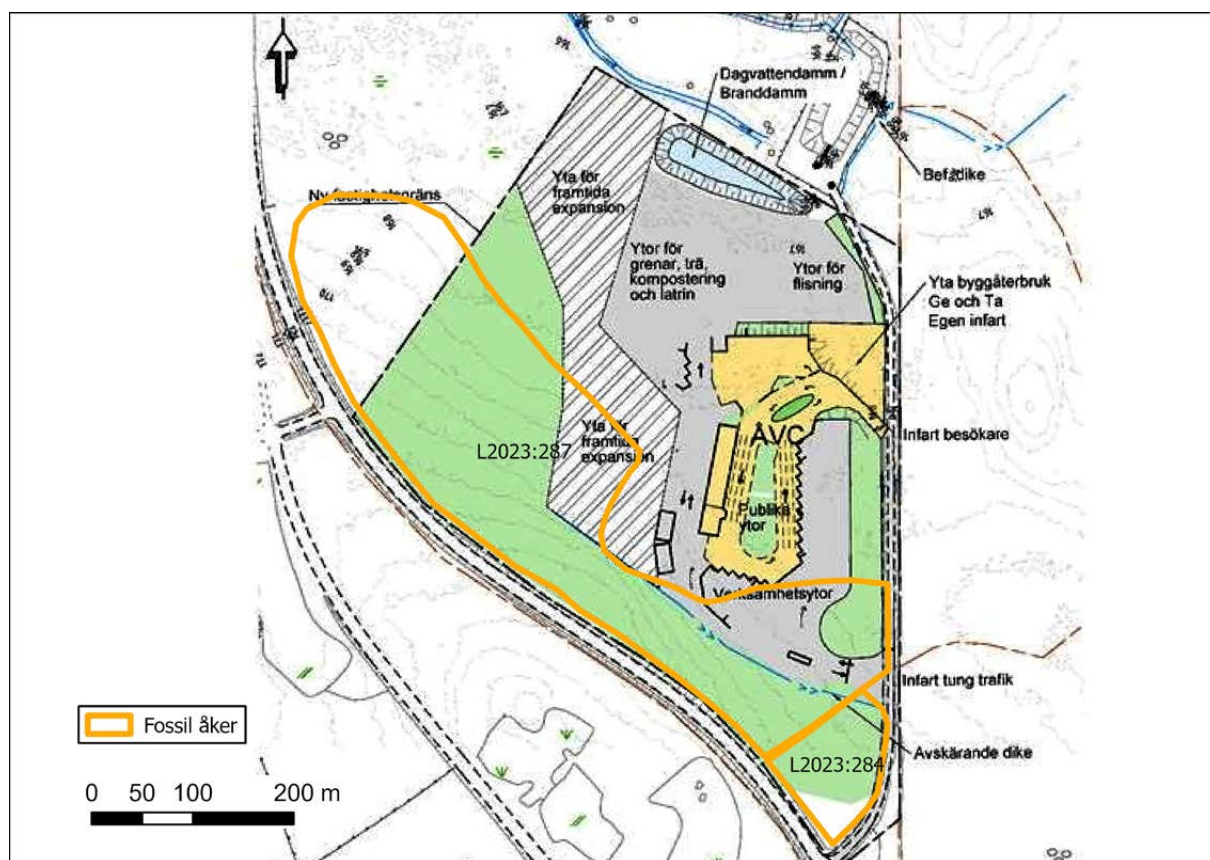
Kartmaterial över området är rikligt, men samtidigt bristfälligt då det ofta bara redovisar enstaka skiften och det nu undersökta området berörs endast översiktligt mellan åren 1709–1860. Det är först 1861 som en historisk karta redovisar åkermarken inom området (fig. 5). Denna karta visar ingen odlad mark inom utredningsområdet, utan endast barr- och lövskog (LSA Vimmerby Lj-41). Sannolikt ska detta förstås som ett varierat landskap med varierande nyttjandegrad som åker-, betes- och ängsmark. Det är därför svårt att genom kartorna skaffa sig en förståelse för när eller hur olika delar av markerna nyttjats. Det skapar dock en förståelse för ett landskap som nyttjats främst för ovan nämnda aktiviteter och att det under 1600– till 1800-talet växte fram en torpbebyggelse på stadens utmarker, där det till utredningsområdet närläggna Toppesten kan inräknas.

Under det sena 1800-talet och början av 1900-talet förändrades landskapet något, då utmarksbruket tycka ha minskat och landskapet så sakteliga börjat växa igen. Staden har också under 1900-talet börjat breda ut sig och villaområden och en återvinningsstation byggs inom området (fig. 6).

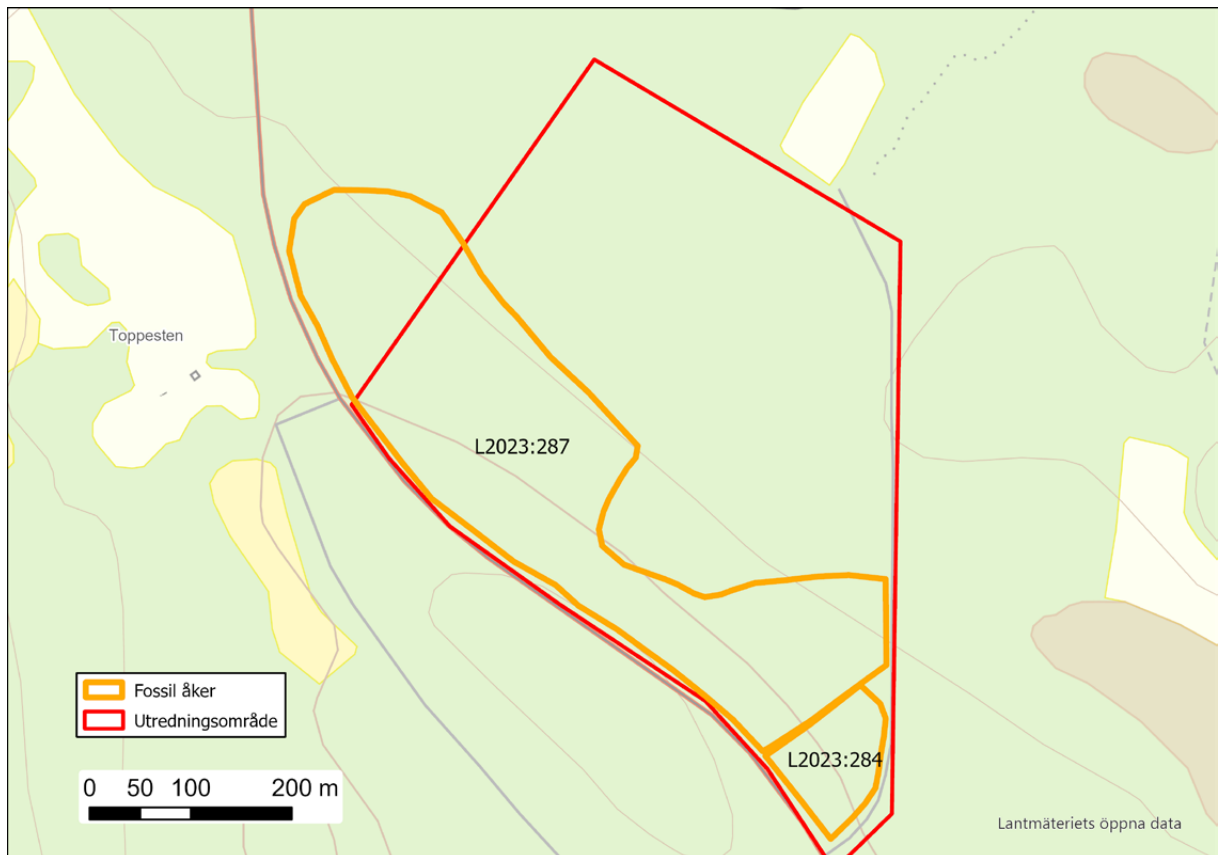
Fältinventering

Den genomförda fältinventeringen resulterade i att två sedan tidigare inte kända fossila åkrar upptäcktes, L2023:284 och L2023:287 (fig. 7). De två fossila åkrarna ligger i en slänt mot nordöst som även ur topografisk synpunkt är ett bra boplatsläge. Stundtals avgränsades de nu registrerade lämningarna i nordöst av blockrik morän och låglänt fuktig mark. De båda lämningarna har registrerats i Fornsök (Kulturmiljöregistret).

Den fossila åkern L2023:284 ligger i en nordöstsluttning och i sydöstra delen av

Figur 7a. De påträffade områdena med fossil åkermark L2023:284 och L2023:287 med plankartan som bakgrund.

Figur 7b. De påträffade områdena med fossil åkermark L2023:284 och L2023:287 med fastighetskartan som bakgrund.

undersökningsområdet. Ytan är 3 250 m² stor och utgörs av en förhållandevis välröjd åkeryta med ca 5 röjningsrösen. Ytan är beväxt med tät granskog och den har sannolikt varit större och fortsatt både mot nordöst och sydväst. Ytan är nu avskuren och avgränsad av två vägsträckningar. Ytan återges inte på någon historisk karta, men den på sten välröjda åkerytan ger ett sentida intryck. Röjningsrösen är oregelbundna och svagt välvda 1–2 m i diameter och 0,2–0,4 m höga.

Den fossila åkern L2023:287 ligger i en nordöst-sluttning i den västra delen av utredningsområdet.

Ytan är 38 000 m² stor och utgörs av en mestadels ofullständigt stenröjd åker med ett 60-tal röjningsrösen. Delar av den fossila åkermarken ligger utanför utredningsområdet. Ytan är i huvudsak beväxt med tät granskog men i sydöst har ett mindre hygge tagits upp. Den norra delen av området består även den av något glesare skog och ett motionsspår sträcker sig genom området. Den fossila åkerytan återges inte på något historiskt kartblad. Den ofullständigt stenröjda ytan ger ett ålderdomligt intryck. Röjningsrösen är 1–4 m i diameter och 0,1–0,7 m höga (fig. 8). Flertalet är flacka eller har en lätt välvd profil.

Figur 8. Den nordvästra delen av L2023:287 med något större och välvda röjningsrösen. Foto från väster.

Tolkning och åtgärdsförslag

Den fossila åkern L2023:284 som ligger i sydöst ger genom sina oregelbundna, välvda röjningsrösen och väl stenröjda mark ett sentida intryck. Detta gör att åkerytan kan vara yngre än 1850. Odlingsytan ansluter till en för historisk tid typisk odlingsmiljö i anslutning till torp. Denna fossila åker bedöms därför som övrig kulturhistorisk lämning (ÖKL) och uppfyller inte kraven för att klassificeras som fornlämning.

Den fossila åkern som registrerades som L2023:287, det vill säga den fossila åkermarken i väster, ger genom sin ofullständigt stenröjda mark, flacka och svagt välvda röjningsrösen ett betydligt mer ålderdomligt intryck än föregående lämning och bedöms därför vara en fornlämning. Kartmaterialet visar att någon åker inte brukades inom området vid karteringarna 1709 och 1861. Sannolikt kan den fossila åkerytan vara medeltida eller förhistorisk. Fornlämningar bör i första hand undantas från exploateringar men om så

inte skulle vara möjligt kan en arkeologisk förundersökning vara aktuell i detta fall.

Den fossila åkern L2023:287 och närheten till stensättningar och skålgropar indikerar att det finns en äldre aktivitet inom området som vidare höjer sannolikheten för att det kan finnas samtida boplatsspår antingen inom den fossila åkern eller i närområdet. Närheten till ett torp från 1700-talet höjer också sannolikheten för förekomsten av mer sena typer av fornlämningar. Vid en eventuell förundersöknings föreslås därför att man inom ytan för L2023:287 även gör en sökschaktsgrävning för att bedöma förekomsten av under mark dolda lämningar. Beslut omkring eventuella vidare arkeologiska steg och deras omfattning fattas av länsstyrelsen i Kalmar län.

Utöver förekomsten av fossil åkermark bedöms inte området innehålla några särskilda kulturmiljövärden

Referenser

- Alexandersson, K. 2018. Från renjägare till bönder – de äldsta lämningarna i Vimmerbytrakten. I: Alexandersson, K. (Red). *Från renjägare till runristare*. Stadsmuseet Näktergalen. Vimmerby. Sid. 7–32.
- Dahlin, M. 2011. Enstöriga nybyggare eller produktiva bönder? En studie av den äldre järnåldern i nordöstra Småland. I: Alexandersson, M, Dahlin, M., Palm, V., Papmehl-Dufay, L. & Wikell, R. (Red). *Forntid Längs Ostkusten Blankaholmsseminariet år 2010*. Västervik. Sid. 123–161.
- Dahlin, M. 2018. *Bronsålder i järnåldersbygd, rösebygd i det småländska inlandet 1700–500 f. Kr.* I: Alexandersson, K. (Red). *Från renjägare till runristare*. Stadsmuseet Näktergalen. Vimmerby. Sid 33–78.
- Dahlin, M. & Therus, J. 2013. *Lilla Vi - En studie av en järnåldersbygd*. Stadsmuseet Näktergalen. Vimmerby.
- DMS 4:4, *Det medeltida Sverige. Aspeland, Sevede och Tuna län. I: Axelsson, R. & Rahmqvist, S. (Red). Riksantikvarieämbetet.*
- Emilsson, A. 2017. *Vimmerby 3:3 Fossil åkermark, stensättningar och boplatslämningar Arkeologisk förundersökning 2017 RAÄ 343:1, 784, 785, 791 & 792, Vimmerby socken & kommun, Kalmar län Arkeologisk rapport 2017:16*. Kalmar läns museum.
- Engman, F., Lorentzon, M. & Västbö Franzén, Å. 2015. *Odling och markutnyttjande. Syntesarbete utifrån undersökningar av fossil åkermark i Jönköpings län*. Jönköpings Läns Museum. Jönköping.
- Helander, C., Sköld, K och Ternström, C. 2014. *Arkeologisk utredning, etapp 1 och 2. Röjningsrösen och härdar inom Vimmerby 3:3. Kalmar län, Vimmerbys socken och kommun, Vimmerby 3:3*. Riksantikvarieämbetet, UV Öst, rapport 2014:8. (RAÄ dnr 3.4.2-3280-2013)
- Wikell, R., Dahlin, M., Källström, M. & Kask, S. 2017. Runstenar i Vimmerby. *Stenmuren Nr 4*. 2017. Kalmar läns hembygdsförbunds tidskrift.
- Arkiv- och kartmaterial**
Lantmäteristyrelsens arkiv (LSA)
G105-1:5 geometrisk avmätning, Vimmerby stad, 1709
- Lj-41 Ljunggrens atlas, litografi, Vimmerby stad, 1861
- Rikets allmänna kartverk**
Ekonomisk karta 1946, Vennebjörke J133-6G9a46
- Ekonomisk karta 1980, Vennebjörke J133-6G9a80
- Riksarkivet**
Riksarkivet (svar). www.riksarkivet.se

Tekniska och administrativa uppgifter

Kalmar läns museums dnr:	33-355-2022
Projektnummer KLM:	A2271
Uppdragsgivare:	Vimmerby Energi & Miljö AB
Landskap:	Småland
Kommun:	Vimmerby
Socken:	Vimmerby
Fastighet:	Vimmerby 3:1
Fornlämningsnr:	L2023:284 & L2023:287
X koordinat:	6394700 (N)
Y koordinat:	552053 (E)
Latitud:	57.691500°
Longitud:	15.873142°
M ö h:	165-175 m ö h
Fältarbetstid:	6 h
Antal arbetsdagar:	3
Personal:	Michael Dahlin
Foto, Du-nummer:	Du 417
Fyndnummer:	Inga
Fynd:	Inga fynd
Analyser:	Inga
Tidsålder:	Järnålder-historisk tid
Dokumentation:	All dokumentation förvaras på KLM.
Inmätning:	GPS. Koordinater och höjdangivelser i rikets koordinatsystem SWEREF 99 TM och RH2000.

Vad innebär de arkeologiska stegen?

Arkeologiska steg

Arkeologiska undersökningar kan genomföras i tre övergripande etapper: Arkeologisk utredning, arkeologisk förundersökning och arkeologisk undersökning. Alla beslut om arkeologiska åtgärder fattas av Länsstyrelsen i det berörda länet. Mer om de olika stegen går att läsa här: www.raa.se/kulturarvet/arkeologi-fornlamningar-och-fynd/den-uppdragsarkeologiska-processen/.

Arkeologisk utredning. En arkeologisk utredning kan delas upp i två steg.

Steg 1: En arkeologisk utredning steg 1 innebär generellt en inventering i fält, kartstudier och sammanställning av tidigare inventeringar och undersökningar som genomförts inom det berörda området.

Steg 2: Syftet med en utredning steg 2 är att genom en fältundersökning ta reda på om några fasta fornlämningar eller kulturlämningar finns inom aktuellt område. En fältundersökning innebär vanligen att provgropar eller sökschakt tags upp med grävmaskin. Ifall arkeologiskt intressanta objekt påträffas kan det därefter bli aktuellt med en förundersökning.

Förundersökning. Avsikten med en förundersökning är att genomföra en begränsad fältundersökning inom en känd fornlämning. Vid en förundersökning kan bland annat frågor om fornlämningens avgränsning, ålder och komplexitet behandlas. Länsstyrelsen kan sedan utifrån förundersökningens resultat besluta om en särskild arkeologisk undersökning (slutundersökning). Man kan vid behov utföra flera förundersökningar för att besvara olika frågor omkring en fornlämning.

Arkeologisk undersökning. En särskild arkeologisk undersökning är det sista steget som genomförs om ett planerat arbetsföretag inte kan undvika en fornlämning och i fall det bedöms att den berörda fornlämningen kan antas tillföra ny arkeologisk kunskap. Vid en arkeologisk undersökning tas delar eller hela fornlämningen bort och dokumenteras.

Adress Box 104,
S-392 21 Kalmar

Telefon 0480-45 13 00

E-post info@kalmarlansmuseum.se
Webb kalmarlansmuseum.se

